

संविधान दिवश तथा नागरिकको जिम्मेवारी

26 नोभेम्बर 2019 – 26 नोभेम्बर 2020

“ संविधान मात्र सरकारले पछ्याउनु पर्ने कागजात मात्र रहन्छ भने प्रजातन्त्रले दुःख भोग्दछ, यसैले यसको जडसम्म पुन आवश्यक छ। ”

नरेन्द्र मोदी
प्रधानमन्त्री

भारत को संविधान

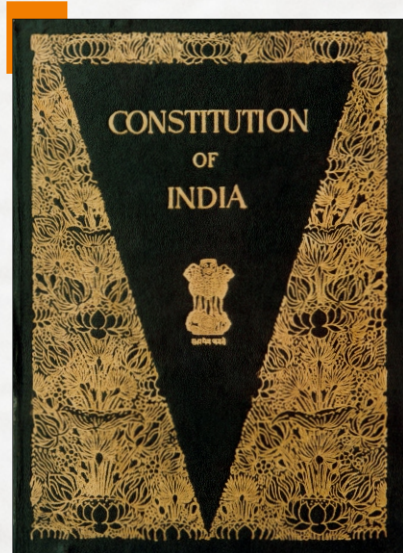
- भारतको संविधान भनेको मूलभूत कानून हो जसले हाम्रो देशको आधारभूत राजनीतिक संरचना राख्छ। यसले संसदीय लोकतन्त्र र संघीय संरचना सहित गणतन्त्र स्थापना गर्दछ।
- भारत को संविधानले हाम्रो संस्थापक पिताको दर्शन र मूल्यहरू समाहित गर्दछ। यसले उनीहरूको सोचलाई प्रतिनिधित्व गर्दछ – सामाजिक, राजनीतिक र आर्थिक नीति, विश्वास र इच्छा।
- संविधानले भारतीय गणतन्त्रका मुख्य अंगहरू – कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिकालाई परिभाषित गर्दछ र उनीहरूको शक्ति परिभाषित गर्दछ र उनीहरूको जिम्मेवारी तोक्छ।

भारतीय संविधानको मुख्य विशेषताहरू:

- सरकारको संसदीय प्रणाली
- संघीय संरचना
- सांसारिक राज्य
- स्वतन्त्र न्यायपालिका
- मौलिक अधिकार र कर्तव्य
- राज्यको नीतिको निर्देशक सिद्धान्तहरू
- नागरिकता
- वयस्क मताधिकार

- भारतीय संविधान विश्वको सबैभन्दा लामो र विस्तृत संविधान हो र यसले संयुक्त राज्य अमेरिका, संयुक्त अधिराज्य, आयरल्याण्ड, रसिया इत्यादिबाट प्रेरणा लिन्छ।

- संविधानमा 395 धारा, 22 भाग र 12 तालिका छन्।

अंग्रेजीमा भारतीय संविधानको सुलेख प्रतिनिधिको कभर पृष्ठ
संविधानको मूल पाण्डुलिपि 16x22 इन्च माछाको चर्मपत्रमा लेखिएको थियो जसको आयु एक हजार वर्ष लामो छ। समाप्त पाण्डुलिपि 251 पृष्ठको र तौल 3.75 किलोग्राम थियो।

“ भारतीयहरूका लागि मर्यादा र भारतका लागि एकता ”

नरेन्द्र मोदी
प्रधानमन्त्री

संविधान सभा र संविधान निर्माण

1946-1949 बीच संविधानसभाले (1946 को मन्त्रिपरिषद् मिशन योजना अन्तर्गत स्थापित) भारतीय संविधानको मस्यौदा तयार गर्यो। डा. राजेन्द्र प्रसादले यस निकायको अध्यक्षको रूपमा काम गरे।

संविधानको मस्यौदामा सभाका 299 सदस्य (15 महिला सहित) लाई संविधानको मस्यौदा बनाउन तीन वर्ष भन्दा कम समय लाग्यो।

संविधान सभाका सदस्यहरूले डिसेम्बर 1946 र नोभेम्बर 1949 को बीच 11 भन्दा बढी बैठकमा भेटे।

29 अगस्त 1947 मा संविधानसभाले डा.बी.आर.अम्बेडकरको अध्यक्षतामा संविधानको मस्यौदा तयार पार्न मस्यौदा समिति गठन गर्‍यो।

संविधान सभा, डिसेम्बर 1946 को सत्र

“ भारतले सम्मानित बाबा साहेब अम्बेडकरजीको नेतृत्वमा समावेशी संविधानको मस्यौदा तयार गर्यो। यो समावेशी संविधान नयाँ भारत निर्माण गर्ने संकल्पको बन्देज हो। यसले हाम्रो लागि केही जिम्मेवारी पनि ल्याएको छ र हामीमा केही सीमानाहरू पनि सेट गरेको छ। ”

नरेन्द्र मोदी
प्रधानमन्त्री

“ संविधान केवल वकिलहरूको कागजात मात्र होइन, यो जीवनको वाहन हो र यसको भावना सँधै युगको भावना हो। ”

डा.बी.आर.अम्बेडकर

डाँ बी.आर. अम्बेडकर के शब्दिचित्र

केंद्रीय कैबिनेट के सदस्य भारत के संविधान पर हस्ताक्षर करते हुए। राजकुमारी अमृत कौर, डॉ. जॉन मथाई और सरदार वल्लभभाई पटेल चित्र में दिखाई दे रहे हैं।

भारतको संविधान 26 नोभेम्बर 1949 मा अपनाइयो। यो 26 जनवरी 1950 देखि लागू भयो। त्यस दिन संविधानसभाले 1952 मा नयाँ संसद गठन नभएसम्म आफुलाई भारतको अस्थायी संसदमा रूपान्तरण गर्न छोडे। संविधानको मस्यौदामा छलफल गरी संविधानसभाले 7635 संशोधन प्रस्तावनामध्ये 2473 संशोधन प्रस्ताव गरे, छलफल गरी त्यसलाई टुङ्गियो।

299 सदस्यहरू मध्ये 284 जनाले वास्तवमै संविधानमा हस्ताक्षर गरे।

संविधानसभाले संविधान निर्माणका विभिन्न कामहरू सम्बन्धी कुल 13 समितिहरू नियुक्त गर्‍यो। ती मध्ये आठ प्रमुख समिति र अन्य साना समितिहरू थिए।

संविधानसभाका प्रमुख 8 समितिको नाम

- मस्यौदा समिति
- यूनियन पावर कमेटी
- संघ गठन समिति
- प्रान्तीय संविधान समिति
- मौलिक अधिकार, अल्पसंख्यक र जनजातीय र अपवर्जित क्षेत्र सम्बन्धी सल्लाहकार समिति
- प्रक्रिया समितिको नियम
- राज्य समिति
- संचालन समिति

24 जनवरी 1950 को संविधानसभाको अन्तिम सत्रमा सरदार वल्लभभाई पटेल।

संविधानसभाले निम्न अपनाए 22 जुलाई 1947 मा राष्ट्रिय झण्डा 2 जनवरी 1950 मा राष्ट्रिय गान र राष्ट्रिय गीत

श्री. आधुनिक भारतीय कलाका अग्रगामी नन्दलाल बोसले संविधानको प्रत्येक पानाको सिमाना डिजाइन गरे र यसलाई कलाका टुकाले सजाए।

श्री. सुलेख कलाका मास्टर प्रेमबारी नारायण राज्यादाले एकलौटी संविधान लेखेका थिए। काम समाप्त गर्न उनलाई 6 महिना लाग्यो र कामका लागि कुनै पैसा लिएन।

संविधान सभा के सदस्यो की सामूहिक तस्वीर, 1950

संविधान सभा र संविधान निर्माण

संविधानसभाका सदस्यहरू मन्त्रिपरिषद्को सिफारिस बमोजिम प्रान्तीय विधान सभाले अपत्यक्ष निर्वाचन मार्फत छनौट गरे। संविधानसभामा 299 सदस्य थिए जसमा 229 प्रदेशको प्रतिनिधित्व गर्ने र 70 ले राज्यको प्रतिनिधित्व गर्दछन्।

सभामा केही प्रतिष्ठित सदस्यहरू समावेश थिए:

हरि सि गौर	ड: राजेन्द्र प्रसाद	आसाफ आलि	बेगुम आइजाज राशुल	पद्मापट शिधानिया
पन्जाबराय एस. डेशमुख	सर्दार भल्लभभाई टेटेल	इयामा प्रसाद मुखार्जि	के.एम. मुन्शी	पुरुशट्टमादास टनडन
रबि शंकर शुक्ला	जवाहरलाल नेहरू	हान्सा मेहता	सर्भेपल्लि राधाकृष्णन	सुचेटा क्रिपालानि
हरेकृष्ण मेहेताब	ड: बि.आर. अम्बेडकार	गोपिनाथ बरदलै	अम्मु स्वामिनाथोन	हसरट मोहानि
एन्नि मास्कारिन	गोबिन्द बल्लभ पन्ट	हरेन्द्र चुमार मुखार्जि	एम.अनन्दाश्यामन आर्येगर	रफि आहमेद किडवाल
जिभाराज नारायण मेहता	मौलाना आबुल खालाम आजाद	बिनोदानन्द झा	आल्लादि कृष्णास्वामि आयर	अनुग्रानारायण शिन्हा
मत्तुरि सत्यानारायणा	सर जिनि नाइडु	दुर्गाभाई देसमुख	बि.पट्टाभि सितारामाथ्या	जगजिबन राम
दिप नारायण शिं	राजकुमारि अमिट कौर	फ्रेन्क एन्ट नि	टि.प्रकासम	सचिदानन्दा शिन्हा
शार शयिद मुहाम्मद शादुल्लाह	जे.बि. क्रिपालानी	जयपाल सिं मुन्दा	एन.शन्जिभा रेड्डि	सत्यानारायण शिन्हा
के. कामाराज	चि. राजागपालाचारी	हरगोबिन्द पन्ट	एस.निजालिगाप्पा	श्री कृष्ण शिन्हा
पि. शुब्बारायणा	शरत चन्द्र बसु	जन माथाइ	जि.भि. माभालांकार	शेट गोबिन्द दास

I beg to move, Sir,

"That it be resolved that:

(1) After the last stroke of midnight, all members of the Constituent Assembly present on this occasion do take the following pledge: 'At this solemn moment when the people of India, through suffering and sacrifice, have secured freedom, I, a member of the Constituent Assembly of India, do dedicate myself in all humility to the service of India and her people to the end that this ancient land attain her rightful place in the world and make her full and willing contribution to the promotion of world peace and the welfare of mankind.'

(2) Members who are not present on this occasion do take the pledge (with such verbal changes as the President may prescribe) at the time they next attend a session of the Assembly."

संविधान सभाका सदस्यबाट वाचा।

नागरिक र मौलिक कर्तव्यहरू

हाम्रो संविधानको अत्यावश्यक विशेषता

“दायित्व राम्रोसँग प्रदर्शन गरिएको
छ।”

महात्मा गान्धी

भारत सरकारले सबै भारतीय नागरिकहरूलाई हाम्रो नागरिकहरू र मौलिक कर्तव्यहरू (26 नोभेम्बर 2019 देखि 26 नोभेम्बर 2020) को बारेमा अझ बढी जागरूकता ल्याउन सम्पर्क गर्दैछ।

मुख्य उद्देश्यहरू

- भारतका जनतालाई यो कुरा दोहोर्‍याउन कि तिनीहरू संविधानको साँचो संरक्षक हुन् र त्यसमा समावेश गरिएका मूल्य-मान्यताहरू।
- सबै नागरिकहरूलाई सँगै नागरिक, समाज र राष्ट्रप्रतिको उनीहरूको कर्तव्यका बारे सम्झाउना।
- नागरिकहरूलाई राष्ट्रियताको भावनामा गर्व गर्न प्रोत्साहित गर्न।
- राष्ट्र प्रतिको अनुशासन र प्रतिबद्धताको भावना बढाउन र राष्ट्र निर्माणमा नागरिकको उर्जा जुटाउन सहयोग गर्ने।

नागरिकको कर्तव्य प्रति सजग हुनुहोस्

- भारतीय संविधानको प्रस्तावना पढ्नुहोस्, अनलाइन प्रतिज्ञामा हस्ताक्षर गर्नुहोस् र MyGov.in मा द्रुत प्रमाणपत्र प्राप्त गर्नुहोस्
- अनलाइन संविधान दिवस हाजिरी जवाफ र MyGov.in मा निबन्ध प्रतियोगितामा भाग लिनुहोस्
- www.doj.gov.in बाट पोस्टर, ब्रोशर र अन्य आउटरीच सामग्री डाउनलोड गर्नुहोस्।

“म तपाईंलाई कम्तिमा एउटा प्रस्तावना लिन र राष्ट्र प्रति तपाईंको कर्तव्य र तपाईंको दायित्वहरूको बारेमा सोचन आग्रह गर्दछु। कर्तव्यको बाटोमा हिँड्दै १३० करोडको प्रयास र 1 130 करोडको संकल्प बलले देशका लागि यति धेरै गर्न सक्छ।”

नरेन्द्र मोदी
प्रधानमन्त्री
स्वच्छ भारत दिवा 2019 मा

हामीलाई DoJ_India र MyGov मा फलो गर्नुहोस्। #itsmyduty मा सहभागी हुनुहोस्

<http://legislative.gov.in/constitution-of-india>
मा भारतीय संविधान र मौलिक कर्तव्यहरूको पूर्ण पाठ हेर्नुहोस्

न्याय विभाग
Department of Justice
भारत सरकार
Government of India

सत्यमेव जयते

मौलिक कर्तव्य – महत्व र थप

“मैले मेरी आमाको काखमा अपना कर्तव्यहरू सिक्ने। उनी एक अपठित गाउँकी आइमाईहरू हुन्। उनीलाई मेरो धर्म थाहा थियो। यसैले मेरो बाल्यकालदेखि हामीले हाम्रो धर्म के हो भनेर सिक्छौं र यसलाई अनुसरण गर्ने अधिकार अधिकारहरू आफैले हेरिहेका हुन्छौं ... यसको सौन्दर्य यो हो कि एउटा कर्तव्यको प्रदर्शनले हामीलाई हाम्रो अधिकार सुरक्षित गर्दछ। अधिकारलाई कर्तव्यबाट छुट्टिन मिल्दैन। सत्याग्रह यसरी नै जन्मियो, किनकि मेरो कर्तव्य के हो भनेर निर्णय गर्न म सधैं प्रयत्न गरिँदो।”

28औं जुन 1947 दिल्लीमा प्रार्थना सभामा मौलिक कर्तव्यको महत्त्वमा महात्मा गान्धी।

मौलिक कर्तव्यहरूमा प्रेरणा युएसएसआर, जापान र चीनको संविधानबाट आएको हो

हाम्रो मौलिक कर्तव्यहरू भारतीय जीवनशैलीको प्रवर्धन गर्न अभिन्न कर्तव्यहरूको संहिताकरण हुन्। तिनीहरू समाजमा अनुशासन र प्रतिबद्धताको भावना लाई बढावा दिन्छन्।

मौलिक कर्तव्यहरू प्रत्येक नागरिकलाई स्थायी अनुस्मारकको रूपमा सेवा गर्नु हो जुन संविधानले विशेष रूपमा उनीहरूलाई केही मौलिक अधिकार प्रदान गरेको छ यसमा नागरिकहरूले प्रजातान्त्रिक आचरण र लोकतान्त्रिक व्यवहारका केही आधारभूत मान्यताहरू पालना गर्न आवश्यक छ किनकि अधिकार र कर्तव्यहरू सह-सापेक्ष छन्।

“प्रत्येक भारतीयले अब बिसुनु पर्छ कि उनी राजपुत्र, सिख वा जाट हो। उनले सम्झनु पर्छ कि उनी भारतीय हुन् र उनको आफ्नो देशमा सबै अधिकार छ तर केही खास कर्तव्यका साथ।”

—सरदार भल्लभभाई पटेल

हाम्रो संविधानमा 11 मौलिक कर्तव्यहरू समाहित गर्नुको मुख्य धारणा भनेको उनीहरूले उपभोग गर्ने व्यापक अधिकारको सट्टा नागरिकको दायित्वमा जोड दिनु थियो।

मौलिक कर्तव्य सम्मान, गर्व, सहिष्णुता, शान्ति, विकास र सद्भावका प्रमुख मूल्यहरूमा केन्द्रित छ।

1976 मा संविधानमा परिचय दिइएको 42 औं संविधान संशोधन ऐनले मौलिक कर्तव्यहरूले देशका लागि नागरिकहरूको मौलिक, नैतिक र अनिवार्य कर्तव्य निर्धारण गर्दछ।

मौलिक कर्तव्यहरू सम्मिलित गर्न सिफारिस गर्दा गठित समितिले नागरिकहरूको मौलिक अधिकारको प्रयोग गर्दा आफ्नो कर्तव्यलाई वेवास्ता नगर्न सुनिश्चित गर्न आवश्यक कदम चालिनुपर्ने सुझाव दियो।

औं बच्चाहरूका लागि शिक्षाका अवसरहरू सम्बन्धी मौलिक कर्तव्य संविधानमा 86 औं संशोधन ऐन, 2002 द्वारा थप गरियो।

“लोकतन्त्र भनेको केवल सरकारको एक रूप मात्र होइन ... यो अनिवार्य रूपमा हाम्रा सँगै पुरुषहरूप्रति सम्मान र श्रद्धाको मनोवृत्ति हो।”

डा.बी.आर.अम्बेडकर

नागरिक र मौलिक कर्तव्यहरूले सक्रिय राष्ट्रिय भागीदारीबाट मात्र हाम्रो राष्ट्रिय लक्ष्यहरू साकार गर्न मद्दत गर्दछ।

अक्टोबर 1999 मा न्यायाधीश वर्माको नेतृत्वमा रहेको कमेटीले 'देशका नागरिकहरूलाई मौलिक कर्तव्य सिकाउने सुझाव' भन्ने प्रतिवेदन पेश गर्‍यो।

संविधानमा समेटिएका एघार कर्तव्यहरू (भाग 4-L, अनुच्छेद 51 L)

संविधान, राष्ट्रिय झण्डा र गानको पालना गर्नुहोस्

भारतको सार्वभौमिकता, एकता र अखण्डता

सद्भाव र भाइचाराको प्रचार गर्नुहोस्

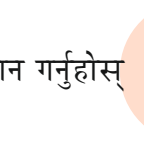
प्राकृतिक वातावरण संरक्षण र सुधार गर्नुहोस्

सार्वजनिक सम्पत्ती र हिंसात्मक हिंसाबाट बच्नुहोस्

शिक्षाका लागि अवसर प्रदान गर्नुहोस्

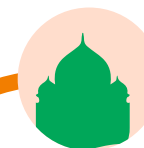
स्वतन्त्रता संग्रामको आदर्श कदर गर्नुहोस्

देशको रक्षा र राष्ट्रिय सेवा प्रस्तुत गर्नुहोस्

समग्र संस्कृतिको धरोहरको संरक्षण गर्नुहोस्

वैज्ञानिक स्वभाव, मानवतावाद आदि विकास गर्नुहोस्।

उत्कृष्टताका लागि प्रयास गर्नुहोस्

“जब हामी विश्वको नागरिकताको कर्तव्य गर्छौं तब मात्र बाँच्न पाउने अधिकार हामीलाई प्राप्त हुन्छ। यस आधारभूत कथनबाट, शायद यो पुरुष र महिलाको कर्तव्य परिभाषित गर्न पर्याप्त सजिलो छ र पहिले सम्बन्धित गर्नका लागि केही सम्बन्धित कर्तव्यको प्रत्येक अधिकारसँग सम्बन्ध राख्ने। अरु सबै अधिकारलाई हडपनका निम्ति कडा संघर्ष गर्नुपर्दैन भनेर देखाइन्छ।”

— महात्मा गान्धी

मौलिक कर्तव्य र अधिकारहरू एउटै सिक्काका दुई पक्ष हुन्।

महात्मा गान्धिले भनेका छन्, “कर्तव्यको स्रोत ठीक छ। हामीले हाम्रा कर्तव्यहरू पाउँदछौं भने अधिकारहरू खोजी गर्न टाढा हुने छैन।

नागरिकहरूले आफ्ना मौलिक कर्तव्यहरूको आधारभूत अधिकारहरूको प्रशंसा गर्दैनन् लोकतन्त्रले समाजमा यसको गहिरो जडहरू स्थापना गर्न सक्दैन।

सबै सहीसँग यससँग सम्बन्धित कर्तव्य हुन्छ। नागरिक कर्तव्यको प्रदर्शनले अन्यको अधिकार सुनिश्चित गर्दछ।

हामी आफ्नो कर्तव्यहरू प्रदर्शन गरे हामी हाम्रो अधिकारको हकदार हुन्छौं।

हाम्रो संविधानमा मौलिक कर्तव्यहरूको थप जोडले यसलाई मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणाको धारा 29 (1) सँग पक्का गरेको छ।